

Аналіз сучасного цивільного права в Україні показує, що право на компенсацію за зруйноване майно є важливою складовою захисту прав людини. Проте шлях від закону до реальної компенсації залишається складним і потребує вдосконалення: скорочення бюрократії, цифровізація оцінки збитків та зрозумілі алгоритми допомоги людям, які втратили документи. Лише прозорі та оперативні процедури перетворюють формальне право на реальний інструмент підтримки. Уже помітні позитивні зрушення: державні програми компенсації та робота над міжнародним Реєстром збитків дають надію, що кожен зруйнований будинок буде відбудований, а родини знову знайдуть своє житло. Відновлення майна – тривалий процес, але він є ключовим елементом нашої перемоги. Збереження непорушності права власності стане основою для вільного, справедливого майбутнього України, де людська гідність і права залишаються непорушними.

Яхимович Є.М.

Державний університет «Житомирська політехніка»

p13_yayem@student.ztu.edu.ua

м. Житомир

ЧИ МАЮ Я ПРАВО НА ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВІЙНОЮ?

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, що розпочалося 24 лютого 2022 року, спричинило безпрецедентні руйнування: знищено тисячі будинків, зруйновано інфраструктуру, мільйони людей були змушені залишити свої домівки. У кожній постраждалої людини неминуче постає питання: чи маю я право вимагати відшкодування завданої мені шкоди? Відповідь, на мою думку, однозначна - так, маєте. Але реалізація цього права у воєнний час є набагато складнішою, ніж у мирний, і потребує розуміння як національного законодавства, так і міжнародних механізмів захисту.

Насамперед варто з'ясувати правову основу цього права. Відповідно до ч. 1 ст. 1166 Цивільного кодексу України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Таким чином, принцип генерального делікту - заборона завдавати шкоду майну або особі іншого - є фундаментальним у цивільному праві й поширюється на будь-яких заподіювачів шкоди, включаючи державу-агресора.

Разом з тим дослідники звертають увагу на важливе термінологічне розмежування, яке безпосередньо впливає на механізм захисту. Поняття «компенсація» також включає певні елементи винагороди, а обсяг поняття «шкода» є ширшим, ніж обсяг поняття «збиток», яке стосується лише компенсації шляхом розрахунку грошового еквівалента фактичних збитків або втраченої вигоди. Я вважаю це розмежування надзвичайно важливим: воно означає, що постраждала особа має право не лише на суто матеріальне відшкодування конкретних збитків, а й на компенсацію моральної шкоди - страждань, психологічних травм, пережитих через агресію.

Що стосується механізму реалізації цього права, то, як зазначається в дослідженнях, подання позову про відшкодування майнової шкоди до суду в рамках цивільного судочинства є неефективним для відшкодування збитків, завданих у воєнний час, оскільки це тісно пов'язано з такими питаннями, як встановлення конкретних винуватців заподіяння шкоди, збір доказів для підтвердження їхньої вини та тривалий характер судових розглядів. Я цілком погоджуюся із цією позицією: у реальних умовах бойових дій звичайний цивільний позов є практично недоступним інструментом для пересічного громадянина, будинок якого зруйновано ракетним ударом.

З цієї причини держава запровадила механізм компенсації. Зокрема, Кабінет Міністрів України затвердив постанову від 20 березня 2022 року № 326 «Про Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні збройною агресією російської федерації», яка передбачає процедури визначення шкоди та збитків і діє з 19 лютого 2014 року, а також про те, що «Закон Республіки Україна про відшкодування за пошкодження та знищення певних категорій нерухомого майна діє з травня 2023 року». Практичним втіленням цього є програма «єВідновлення», яка дозволяє постраждалим власникам нерухомості подати заявку на компенсацію в електронному форматі.

Проте, на мою думку, суто внутрішніх механізмів недостатньо - і ось чому. Росія не визнає себе агресором і не виплачує відшкодувань добровільно. Тим часом, як слушно зазначається в деякій науковій літературі, пряма компенсація від російської федерації наразі неможлива, оскільки, незважаючи на те, що вона несе відповідальність за дії своїх військових згідно з міжнародним правом, вона не визнає власних злочинів. Це означає, що держава тимчасово компенсує збитки «з власної кишені», очікуючи на майбутнє стягнення з агресора.

Перспективи такого міжнародного стягнення є реальними, але довгостроковими. Аналіз міжнародних механізмів відшкодування дає змогу виокремити кілька можливих шляхів. Автори досліджень пропонують чотири основні варіанти для України: комісія ООН з розгляду претензій; Державна служба компенсацій України - внутрішня програма компенсацій; спільна українсько-російська арбітражна комісія; незалежний механізм розслідування; а також реєстр і трастовий фонд. Я переконана, що найбільш реалістичним і дієвим на сьогодні є поєднання внутрішньої програми компенсацій із міжнародним механізмом фіксації збитків.

Важливим прецедентом є практика Європейського суду з прав людини. У справі Грузія проти росії (II) Європейський суд з прав людини постановив, що заявник - уряд Грузії - повинен виплатити компенсацію за емоційні страждання жертвам, чії права були порушені під час збройних конфліктів у Південній Осетії та Абхазії, права, спричинені російською федерацією. Цей прецедент безпосередньо стосується і України: він демонструє, що навіть у міждержавних збройних конфліктах постраждалі фізичні особи можуть розраховувати на захист своїх прав через міжнародні судові інституції.

Питання доказування є не менш важливим. Міжнародна практика свідчить, що в постконфліктних програмах компенсації не варто надмірно обтяжувати постраждалих осіб вимогами при зверненні за правовим захистом. Це пов'язано з тим, що багато з них можуть бути вимушено переміщеними, а їхні особисті документи або інші підтвердження могли бути втрачені чи

зруйновані. Натомість застосовується полегшений стандарт доказування - prima facie. Це означає, що жертві достатньо надати базові докази, які роблять її вимогу правдоподібною, без необхідності збирати вичерпну доказову базу. На мою думку, Україна повинна запозичити цей підхід при формуванні власної програми відшкодування: вимога надавати вичерпну доказову базу від людей, які тікали з-під обстрілів, є несправедливою і нереалістичною.

Окремо варто зупинитися на моральній шкоді. Це, мабуть, найболючіший аспект теми. Люди, які втратили близьких, пережили полон, бомбардування, примусове переміщення - несуть травму, яку неможливо виміряти в гривнях. Згідно з правовою доктриною, компенсація розглядається не лише як пряме відшкодування завданих збитків, а й як свого роду відшкодування за пережиті страждання. Щодо моральної шкоди, компенсація означає не тільки відшкодування матеріальних втрат, а й певну сатисфакцію за спричинені душевні чи емоційні переживання. Я вважаю принципово важливим, щоб будь-яка програма відшкодування в Україні передбачала окрему складову для компенсації моральної шкоди - не лише матеріальних втрат.

Отже, можна сказати, що кожен, хто постраждав від російської агресії, має право на компенсацію. Це право закріплене в Цивільному кодексі України, підкріплене міжнародним правом і підтверджене практикою Європейського суду з прав людини. Крім того, компенсація, про яку ми говоримо, не обмежується матеріальними збитками - пошкодженням майна або втратою доходу. Не менш важливою є компенсація за емоційні страждання, такі як страждання, спричинені бомбардуваннями, психологічна травма, вимушене переміщення або втрата близьких. Згідно з правовою теорією, ця компенсація є не лише грошовою, а й формою розради - визнанням реальних страждань, зазнаних жертвами, та зобов'язання держави-агресора компенсувати їм збитки. Однак в умовах триваючої війни повне досягнення цієї мети не є легким: отримання повної компенсації безпосередньо від держави-агресора може зайняти роки. Однак, уряд України частково виконав цю функцію через свою програму компенсації, а міжнародна спільнота також створює механізми для майбутніх претензій до Росії. Документування збитків зараз є критично важливим - реєстрація пошкодженого майна, збереження доказів та подання заявки на компенсацію. Кожна задокументована втрата - це крок до справедливості. Моє переконання просте: право на компенсацію існує. Завдання зараз - зробити його реальністю.